

1 (9) 2010

Спадщина

НА ПЕРЕХРЕСТІ СТОЛІТЬ

**Обіг монет на Звенигородщині
та його історична, економічна
та політична сутність**

ДРЕВНЬОРУСЬКИЙ МОНЕТНИЙ ДВІР. Зображено ковача, коваля з подвійним молотком. Перед ним на ковадлі - кружок металу, на який наставлено штемпель, затиснутий обценьками. Поруч плавлять срібло: один майстер тримає тигель, другий роздуває міхами вогонь. Древньоруська мініатюра. XVI століття.

Тогомца марті, кнѣзь великій іванъ
 великій іванъ. ієгомти ієнікам

Спадщина 1 (9) 2010

**Науково-популярний краєзнавчий журнал
для вчителів, учнів, студентів, краєзнавців**

Засновник:

відділ культури і туризму
Звенигородської
районної державної адміністрації.
Свідоцтво про державну реєстрацію
ЧС №439 від 26.08.2004

Редколегія:

Н.І.Писар —

начальник відділу культури і туризму
райдержадміністрації.

С.С.Лячинський —

науковий співробітник районного краєз-
навчого музею, член Національної
спілки журналістів України.

О.М.Наріжна —

директор Звенигородського районного
краєзнавчого музею.

Г.П.Петрушевець —

методист райметодкабінету відділу
освіти райдержадміністрації.

О.Р.Рябова —

начальник архівного відділу районної
державної адміністрації.

Т.С.Рябова —

секретар президії районної ради вете-
ранів, член Національної спілки журна-
лістів України.

Редакція:

Редактор **Станіслав Лячинський**.
Відповідальний секретар **Олена Наріжна**.
Літпрацівник **Таміла Рябова**.

Комп'ютерна верстка,
колажі **Андрій Неумитий**.
Редакція працює на
громадських засадах.

Адреса редакції:

Звенигородський районний
краєзнавчий музей,
вул. Вячеслава Чорновола, 41,
20200 м.Звенигородка,
Черкаської області.

Здано до набору 09.08.10. Підп. до
друку 08.09.10. Формат 60x84/8. Папір
офсетний. Друк офсетний. Умовн. друк.
арк. 2,79. Обл. вид. арк. 3. Тираж 1000.
Зам.701.

Звенигородське комунальне
видавничо-поліграфічне підприємство.
20200, м.Звенигородка,
вул. Дзержинського,28.

ЗМІСТ

Станіслав ЛЯЧИНСЬКИЙ, науковий
співробітник Звенигородського районного
краєзнавчого музею, член Національної спіл-
ки журналістів України.

НА ПЕРЕХРЕСТІ СТОЛІТЬ ОБІГ МОНЕТ НА ЗВЕНИГОРОДЩИНІ ТА ЙОГО ІСТОРИЧНА, ЕКОНОМІЧНА ТА ПОЛІТИЧНА СУТНІСТЬ

Обіг монет на Звенигородщині та його історична, економічна та політична сутність	2
Знахідки монет та скарбів на території Звенигородського району (карта-схема)	12
Знахідки монет на Звенигородщині (реєстр)	17
Література. Посилання. Джерела	18
Історія грошей України	20
Ретро фото (дукачі)	22
Наша книгарня	23

ОБІГ МОНЕТ НА ЗВЕНИГОРОДЩИНІ

та його історична, економічна та політична сутність

Вивченню історії Звенигородщини і нашого міста допомагають нумізматичні дослідження. Відомості про місця знахідок скарбів та поодиноких монет дають можливість робити певні висновки про появу і розвиток поселень, визначати більш точну хронологію і періоди матеріальної культури, аналізувати розвиток шляхів торгівлі та зв'язки з іншими регіонами, складати уявлення про обсяг і інтенсивність торговельних контактів, оцінювати стан розвитку економіки. Разом з тим, обіг тих чи інших монет на певній території відображає і політичні впливи, стан і ефективність державного правління.

Таким чином, аналізуючи знахідки монет на Звенигородщині, прослідковуємо певні закономірності, зумовлені історичними умовами, розвитком певних культур, формуванням постійних поселень, мережею стародавніх шляхів.

Скарби, звичайно, дають дуже цінний матеріал для дослідження. Вони можуть розповісти про умови накопичення, обставини і причини приховування, свідчать про економічні і політичні зрушення в краї. Та особливо цікавим є вивчення саме поодиноких, розрізнених знахідок монет обіч шляхів, на місці колишніх хуторів, заїжджих дворів, наявності постійних поселень на території теперішніх сіл та в окремих урочищах як свідчення присутності тут в давні часи людей, їх господарської діяльності, в результаті якої хтось колись зронив саме ту монету, яка на той час була в обігу.

Слід зауважити, що ця робота вимагає особливої обережності, щоб уникнути тверджень на основі випадковос-

тей. Адже якщо відоме місце знахідки і зроблено визначення самої монети, то це ще не означає, що ми все знаємо про долю цієї монети: коли, яким шляхом вона потрапила до краю, скільки часу вона мандрувала, перебуваючи в обігу, в яких межах можемо датувати висновки, посилаючись саме на цю знахідку.

Кожна знахідка монет – випадковість. Але при достатній кількості цих випадковостей проявляються певні закономірності, які дають змогу робити узагальнення. Разом з тим, дослідження нумізматичних знахідок має утруднення як об'єктивного, так і суб'єктивного характеру. Колекціонери, нумізмати, збирачі старожитностей в силу ряду причин неохоче представляють свої зібрання для вивчення. В деяких випадках знахідки приховуються, перепродуються і включення їх у науковий обіг досить утруднене. Не завжди можна визначити топографію знахідки, монети мандрують з рук в руки, втрачаючи свою наукову, історичну цінність. Щоб бути достовірною, потрібна значна кількість повідомлень, щоб можна було проаналізувати стан обігу грошей в різні століття. Те що нам вдалося вивчити, лише незначна частка. Але навіть цей дотик до історії руху монет в нашому краї дає можливість побачити, чим розраховувалися, що зберігали, що губили наші далекі предки на битих шляхах історії.

Матеріал, доступний аналізу, не повний. Маємо лише ті повідомлення про знахідки, які зафіксовані в ході археологічних досліджень, в працях науковців, в нумізматичній літературі різних часів. Адже час-то траплялось так, що знайде-

на монета потрапляла до колекціонерів, до збирачів старожитностей, які не завжди охоче діляться відомостями про свої зібрання. Заважає цій роботі і практика торгівлі та обміну цікавими знахідками. Втрачається документальність знахідки, важко визначити її походження. І тоді вже не можна робити об'єктивні висновки про роль тієї чи іншої монети в історії нашого краю.

Добре, коли вчителі, місцеві краєзнавці ведуть постійну роботу по збереженню історичної спадщини свого краю, коли місце знахідки та обставини її походження фіксуються.

Вивчення ряду наукових видань з археології і нумізматики, фундаментальних робіт Н.Б. Антоновича [3], М.Ю. Брайчевського [4], М.Ф. Котляра [5], машинописи двох праць уманського краєзнавця В. А. Стефановича [6;7], які зберігаються в фондах нашого музею, послужило основою огляду перебігу монет на Звенигородщині. Вдалося також використати дослідження наших краєзнавців: О.Г. Ключка із Ризино, І. П. Гірника із Ватутіного, Г.Е. Ховраха із Козацького [8], ознайомитися із зібраннями Д. П. Громенка, Я. Р. Ліпінського. Повідомлення про знахідки С.М. Книжки, В.В. Манькути, О.О. Міклашевського дали можливість розширити і доповнити топографію знахідок.

Середня Наддніпрянщина, де розташований сучасний Звенигородський район, здавна була краєм залюдненим. Тут жили мисливці на мамонтів кам'яної доби, були трипільські поселення, мандрували кочові народи, скіфи, сармати. В могильниках часом

ОБІГ МОНЕТ НА ЗВЕНИГОРОДЩИНІ та його історична, економічна та політична сутність

Продовження. Початок на 2 стор.

трапляються монети, які виконували роль прикрас, амулетів, талісманів.

Найдавніші монети на Звенигородщині зафіксовані археологами при розкопках Великого Рижанівського кургану. Це були золоті пантікапейські стратери. В бічному жіночому похованні скіфського вождя Готфрідом Оссовським в 1887 році було знайдено два золоті персні, щитками яких служили монети, досить грубо припасовані до обручок. Один перстень важив 11,4 грама, інший - 11,3. На монеті зображено голову бога Пана, увінчану плющем і короною, на реверсі - зображення грифона з

ня займалося переважно землеробством, були розвинені ремесла: гончарство, обробка заліза, виготовлення ювелірних прикрас. Поселення черняхівської культури були поширені в Середній Правобережній Наддніпрянщині, на території Середнього Подніпров'я часто зустрічалися в басейні річки Рось. Датується черняхівська культура від II до V і навіть до VII століть нашої ери.

Прослідковується зв'язок цих племен з населенням сусідніх римських провінцій, що підтверджується чисельними знахідками римських монет.

На значну кількість знахідок римських монет на Звенигородщині вказував ще В.М.Доманицький. "Нами лично собрана около десятка римских монет II и III ст. по течению р.Гнилого Тикича, от впадения его в Высь и до г.Звенигородки, т.е. на протяжении более 40 верств... Такие же монеты нами находимы и по нижнему течению р.Горского Тикича. [26, с 4]. "...Монеты, начиная с римских, находимы были повсюду. Римские найдены в с. Толстой, г.Звенигородке, а также в с.Стебном, Колодистом, Лоташовой и Романовке".[26, с 6].

На Звенигородщині вони були знайдені у Вільховці, Багачівці, Гудзівці, Звенигородці, Кобиляках, Майданівці, Рижанівці, Ризині, Стебному, Стецівці, Шевченковому, Водяниках. Карбовані за різних імператорів від Траяна до Марка Аврелія Антоніна, від I до III ст. н.е.

В перших трьох століттях вплив Римської імперії поширювався на північний схід до Дунаю і Дністра. В епічній поемі "Слово о полку Ігоревім" згадується імператор Траян. Це кінець першого і початок

другого століття нашої ери. В переказах залишки давніх римських укріплень називали Траянові вали.

На початку другого століття нашої ери Дакійський легіон завойовує фракійські племена даків, які жили на північ від нижньої течії Дунаю. Тоді римські монети починають проникати досить далеко і до території Середньої Наддніпрянщини. У місцевих племен переважала мінова торгівля. Тут не було джерел видобутку золота, срібла, міді і монети ще не набули того місця в торгівлі, як то велося у греків, римлян чи інших народів. Тому монети часто розглядалися і використовувалися як прикраси, вживалися для виготовлення перснів, а іноді просто як метал, сировина для ливарного виробництва, для виготовлення ювелірних прикрас, мідь також потрібна була для виплавки бронзи, різних знарядь, ужиткових речей, бронзових сокир.

Саме це відзначає М.Котляр, підкреслюючи, що римські монети перших століть нашої ери хоч і зустрічаються масово на території України, але виконували вони головним чином функції накопичення скарбів і сировини для ювелірів-золотарів і ремісників [5,7]. Саме римські монети цього періоду зустрічаються на Звенигородщині там, де були поселення черняхівської культури.

Свого часу в Звенигородці, біля річки Гнилий Тикич, було знайдено кілька римських срібних монет [3]. А нещодавно, в 2007 році, досить цікавий скарб римських монет було знайдено в Звенигородці на південно-східній околиці, на кутку Новобудова. Тут потріб-

списом у дзьобі [1, 21].

Досліджуючи центральне поховання скіфського вождя в цьому ж кургані в 1995-1997 роках, міжнародна українсько-польська археологічна експедиція під керівництвом Сергія Скорого і Яна Хохоровські знайшла ще один подібний перстень з золотою боспорською монетою [2,7 - 9].

Всі ці три монети з Великого Рижанівського кургану датуються від 330 - 315 до 314 - 296 років до нашої ери [1-А, 263; 1-Б; 94; 1-В].

Перші століття нашої ери дають знахідки римських монет. Їх пов'язуємо з поселеннями черняхівської культури, яку деякі дослідники вважають приналежною слав'янським племенам, в тому числі антам. Осіле землеробське населен-

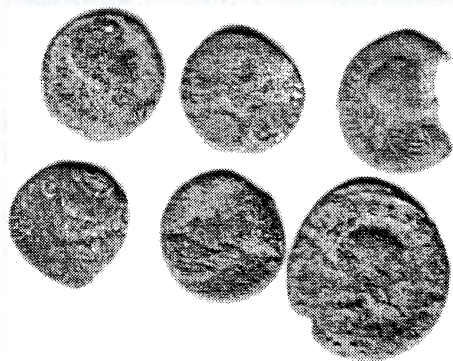
Продовження на 4 стор.

ОБІГ МОНЕТ НА ЗВЕНИГОРОДЩИНІ та його історична, економічна та політична сутність

Продовження. Початок на 3 стор.

но відразу обумовити поняття скарбу. В археології і нумізматиці воно істотно відрізняється від того уявлення, яке переважає в побуті. Для дослідника жменька мідних, непривабливих монет іноді може розповісти значно більше цікавих подробиць про історію нашого краю, ніж золото та срібло, ювелірні прикраси.

Скарб римських монет, знайдений в Звенигородці, складався з дрібних римських монет початку нашої ери. До музею потрапило вісім монет. Сім мідних, одна з них дещо більшого розміру. А ще одна не карбована, а нагадує відливок бронзи за формою і розміром подібний до монети. Напевне, призначення цього скарбу було ужитковим, накопиченням для подальшого використання при виплавці бронзи [9].

Розглянемо далі топографію знахідок римських монет на Звенигородщині. Прикметно, що майже всі вони прив'язані до тих сіл, поблизу яких виявлено сліди поселень черняхівської культури.

У Багачівці знайдено срібну монету імператора Антоніна Пія [7, 41], Вільховці - монети часів Траяна, Антоніна Пія, Авреліана [4, 190], у Гудзівці - римські бронзова та срібна монети [3, 122; 4, 191],

у Майданівці - монета часів Марка Аврелія [4, 190], Рижанівці - срібна монета Марка Аврелія [4, 191], у Стебному - срібна монета Антоніна Пія [4, 191], у Стецівці - бронзова монета Траяна та денарій Марка Аврелія [4, 191]. За повідомленням Д.П. Громенка, в Кобиляках було знайдено в 1978-1980 роках два римських денарії. Всі ці монети датуються від першого до третього століття нашої ери.

Грунтовні відомості про знахідки римських монет на території села Ризине маємо завдяки наполегливій праці краєзнавця, засновника Ризинського історико-краєзнавчого музею "Різана криниця" О.Г. Клочка і тим жителям села, які вчасно повідомляли про місця знахідок, передавали знайдені монети до музею.

Реєстр цих знахідок подав директор Ризинського музею О.П.Булкот. Так, на території села було знайдено: срібний денарій імператора Траяна (105-117 рр.н.е.), 1980 року знайшов в центрі села О.П.Глийовий; срібний денарій Траяна -1981, східна околиця села, В.С.Нечипоренко; срібний денарій Траяна -1983, західна околиця села, О.П.Булкот; срібний денарій Марка Аврелія Антоніна (212-217 рр.н.е.) - 1979, центр села, Х.Усатюк і О.П.Яровий; бронзовий денарій Траяна -1989, центр села, В.В.Бабієнко; бронзовий денарій імператора Коммода (132 р.н.е.) -1988, центр села, К.Коренюк і В.В.Бабієнко.

Як вже згадувалося, виявлені в районі сліди поселень черняхівської культури, показують, що вже в перших століттях нашої ери були певні зв'язки з півднем. Так римські монети перших трьох століть

нашої ери підтверджують проникнення монет на праслав'янські території нашого краю.

Далі в нумізматичних знахідках маємо великі прогалини. Слов'янські племена вели мінову торгівлю, монетарного обігу не було. Згадаймо, як Київські князі брали данину медом, воском, хутрами. Так, шкурки куниці до початку обігу монет відігравали важливу роль в торгівлі східних слов'ян з арабським Сходом. Згодом навіть виникла грошова одиниця, яка так і називалась - куна. Спроби чеканки монети Володимиром Святославовичем, Святополком і Ярославом Володимировичем не відіграли великої ролі. Вже пізніше з'являються монетні гривні, видовжені зливки срібла, вагою від 160 до 200 грамів, які були одиницею обігу в XII-XIII століттях.

На початку XIII століття Київська Русь зазнає монголо-татарської навали. 1240 року хан Батий спалив Київ, на правічних слов'янських землях починається загарбницька окупація. Поруйновано укріплені замки, фортеці, міста. Повсюди гарнізони ординців. Людність переховується в лісах, займає пустоші, починається рух на південь. Монетний обіг практично зникає. Розвивається мінова торгівля. Рибалки, мисливці, бортники мають для обміну хутра, мед, віск. Частково розвиваються промисли, які використовували місцеву деревину та сировину.

В силу цих причин монетарний обіг практично зникає. На території нашого краю знахідок періоду Київської Русі фактично не виявлено. Хіба що при-

Продовження на 5 стор.

ОБІГ МОНЕТ НА ЗВЕНИГОРОДЩИНІ

та його історична, економічна та політична сутність

Продовження. Початок на 4 стор.

вертає увагу знахідка в селі Попівці візантійської монети та гривні київського типу [7, 53; 6, 39].

З початку XIV століття набирає розмаху обіг джучидських, або золотоординських монет. Адже до кінця XIV століття наш край перебував під зверхністю золотоординських ханів і різного роду податки, інші витрати вимагали обігу певної грошової маси.

Поодинокі знахідки інших монет того часу особливо цікаві. Так, на Звенигорі в селі Гудзівці, свого часу було знайдено срібний краківський грош часів Казимира III, який карбувався в 1360-1370-х роках в досить обмеженій кількості [10, 15].

За часів інкорпорації Литвою земель Київської Русі в другій половині XIV століття карбування монет починається за Володимира Ольгердовича (1360 - 1395 р.р.). Та бойові походи Вітовта, Ольгерда, Скиригайла, поширення литовської експансії до Середньої Наддніпрянщини, захоплення Черкаського та Звенигородського замків, рух далі на південь аж до Чорного моря, аж ніяк не сприяли розвитку торгівлі в нашому краї.

Так, після битви під Синіми Водами та походів на південь Вітовта і Скиригайла наприкінці XIV століття, коли року 1394 було взято під литовську зверхність Черкаський і Звенигородський замки, починається витіснення впливу золотоординських ханів на наш край. Але джучидські монети ще перебувають в обігу. Як вважають деякі дослідники, вони вживались в торговельних операціях ще до кінця XV століття. Разом з тим, потріб-

но згадати і про наявність в ті часи волзьких або татарських гривень ладдеподібної форми, які, як правило, датують XIV століттям. І знову ж, деякі дослідники піднімають верхню межу датування цих зливків срібла до кінця XV століття.

З огляду на цю історичну передумову розглядемо досить унікальний скарб з такими гривнями, знайдений в селі Стара Буда ще в 1863 році. Перший опис його був зроблений В.Б.Антоновичем ще наприкінці XIX століття. Більш повний опис цієї знахідки подає М.Ф.Котляр. В керамічному горщику було п'ять ладдеподібних гривень вагою від 189 до 198 грамів та 2212 срібних монет. Переважали тут джучидські монети, але були і генуезько-кримські і навіть сербська. Проникнення в наш край монет генуезьких колоній Північного Причорномор'я, які були засновані від XIII до XV століть, цілком зрозуміле - саме через них йшла на той час транзитна торгівля між Заходом і Сходом. Але для нас цікаво, що джучидські монети з цього скарбу були як з контрамарками, так і без них [5, 56, 89].

Саме це дає можливість зробити певні висновки про політичне становище в нашому краї на той час. Контрмаркування, або надчеканка, робилась на монеті іншої держави для підтвердження легітимності її обертання на даній території. Це робилося у випадках, коли не карбувалася власна монета або коли власної монети не вистачало для повноцінного обігу.

Так, в Росії, коли в 1654 році було зроблено спробу карбувати велику срібну монету європейського типу, яка б задовольняла потреби внутрі-

шнього обігу і одночасно була придатна для українського ринку, де російську мідну монету приймали неохоче, вдалися до контрмаркування. Срібна монета на Україні була традиційною платіжною одиницею. Тоді срібні таляри імпортувалися в Росію і використовувалися як метал для карбування власних грошей. А в 1655 році було зроблено спробу ввести в обіг таляри з надчеканкою, тобто було проведено контрмаркування цієї монети.

У випадку знахідки в скарбі із Старої Буди джучидських монет з литовським контрмаркуванням теж маємо справу з політичним впливом. Маса срібної джучидської монети, яка була в обігу на території України в XIV столітті, вимагала від литовської влади, яка в XV столітті встановлювала свою зверхність, певних дій для утвердження своєї грошової одиниці, монет, які б утверджували литовську присутність і верховенство в економічному житті краю.

І тут можна зробити висновки про походження і час приховання скарбу в Старій Буді. В XV столітті продовжує точитись боротьба за політичний та економічний вплив на українських землях між литовськими князями і кримськими ханами. Вона тривала до кінця XV і навіть до початку XVI століття. Особливо спустошливим був похід кримського хана Менглі-Гірея в 1482 році, коли татари захопили і зруйнували Київ, поруйнували і розграбували південні замки. Мабуть, саме тоді, в часи татарської навали, місцевими жителями було приховано скарб. Верхньою межею

Продовження на 6 стор.

ОБІГ МОНЕТ НА ЗВЕНИГОРОДЩИНІ

та його історична, економічна та політична сутність

Продовження. Початок на 5 стор.

датування його може бути навіть остання четверть XV століття. Щодо формування скарбу, то його слід розглядати суто як продукт місцевого грошового обігу.

Принагідно зауважимо, що саме село Стара Буда та ближні села Водяники і Мизинівка мають прадавню історію. Тут знаходимо сліди трипільської культури, черняхівської, стародавні городища, Жигмонтове замчище. Та й сама назва села - Стара Буда, свідчить про промисел на базі місцевої сировини. Тут, з древніх, прадавніх лісів виробляли поташ, який був потрібний для виробництва пороху.

Будами називались підприємства по виробництву поташу. В нашому краї цей топонім зустрічається в назві багатьох поселень. Але тільки одне названо Старою Будою, що вказує на особливу давність саме цього осередку промислового виробництва: "село получило название, как свидетельствуют древние насыпи золы, оттого, что с незапамятных времен существовал здесь поташный завод" [11, 400].

На початку XVI століття, коли було відтіснено татар із земель Наддніпрянщини, починається нова сторінка в історії нашого краю. Ще до Люблінської унії 1569 року польські королі починають активну експансію на українські землі. Було розширено їх владні повноваження, польські королі перебирають владні функції литовських князів. Так, саме за Сигмунда Августа (Сигізмунд II Август, король польський, а від 1548 року і Великий князь литовський) відбудовується Звенигородський замок. Від

1572 року починають брати на державну службу козаків, яких називають реєстровими. Згодом, цю ж політику продовжує польський король Сигізмунд III Ваза.

Після Люблінської унії вплив Польщі в південно-східному напрямкові продовжує посилюватись. Вагомішого значення набуває Черкаський замок, відроджуються Звенигородський і Чигиринський замки, згодом будується Уманський замок, закладається і укріплюється Лисянський замок, триває процес залюднення краю, піднімаються з руїн давні осаді.

Відгомін цих подій прослідковується в топонімах. Біля Мизинівки, неподалік від Водяників, згадується Жигмонтове замчище. Про нього пише Л.Похилевич: "К границам водяницким на полях находится место, окруженное рвами и валами. Жители неизвестно почему называют его замчищем Жигмонта. Здесь же приметны в разбросанных кирпичах следы какого-то кирпичного здания" [11, 407]. В розповідях місцевих жителів зафіксовано і місцевий топонім "замчинське" [12]. Принагідно згадаємо, що біля села Соболівки (зараз село Шполянського району) ще В.Б.Антонович визначив топонім "гора Жигмонта" [3]. А неподалік від давнього шляху біля села Водяне /теж Шполянського району/ теж є урочище з місцевою назвою Замчище [16].

Важко зараз визначити, про якого з Сигізмундів йдеться. Сигізмунд II Август будував замки для посилення оборони від турків і татар. Цю справу продовжував і Сигізмунд III Ваза. Отже, йдеться про датування майже в межах століття від середини XVI століття

до першої третини XVII століття.

Посилення економічного розвитку краю особливо помітне від початку XVII століття. Монети, карбовані за Сигізмунда III Вази, найчастіше зустрічаються як на території Звенигородщини, так і безпосередньо на території самого міста та його околиць.

Відбудова зруйнованого татарями Звенигородського замку в 1545 році дала поштовх економічному розвитку краю. Замок служив як проміжний пункт на шляху від Брацлава до Черкас, на шляху, що об'єднував Поділля і Наддніпрянщину. Тут вже з початку XVII століття починають зростати масштаби промислового виробництва, з'являється міське і служиле населення, розвиваються ремесла, обіч шляхів будуються кузні, шинки, корчми.

Коли року 1620 Сигізмунд III Ваза надає Янові Даниловичеві Корсунське староство, до складу якого, крім Корсуня, входили Стеблів, Лисянка, Звенигородка, той починає активно відбудовувати осаді, а "у віддалених місцях, в лісах понад Тікичем, закладає поташні буди, які дають йому 1500 злотих річного доходу... Торгівля поташем розвивалася і сягала навіть до Гданська" [14, 9].

Разом з тим, в першій чверті XVII століття на Україні панує відносна стабільність, деякі історики називають цей період "золотим спокоєм". Все це сприяє налагодженню товарно-грошових відносин, розвиткові обігу монет. При королі Сигізмунді III Вазі карбування монет в Речі Посполитій досягає великих розмірів. І, вивчаючи нумізматичні знахідки,

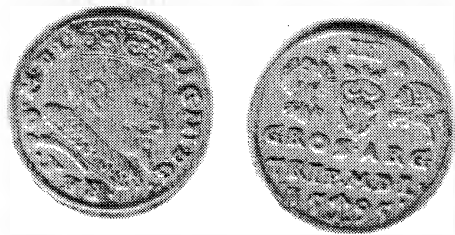
Продовження на 7 стор.

ОБІГ МОНЕТ НА ЗВЕНИГОРОДЩИНІ та його історична, економічна та політична сутність

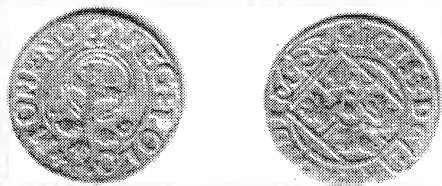
Продовження. Початок на 6 стор.

бачимо, як різко зростає кількість повідомлень про монети саме цього періоду. Випадковості мають свою закономірність і при достатній кількості повідомлень, аналізуючи нумізматичні зібрання, можна відслідковувати історію розвитку поселень.

Монети початку XVII століття найчастіше зустрічаються як на Звенигородщині, так і безпосередньо на території самого міста та його околиць. Трьохгрошовик 1624 року карбування був піднятий на західній околиці міста, обіч шляху до Озірни [15]. А такий же

трихгрошовик було знайдено неподалік від старого шляху від Звенигородки до Сосової (Михайлівки) - Павлівки та Козацького, там, де на східних околицях міста здавна були хутори [16]. Там же було знайдено невеликий, як його можна назвати, скарб, який складався з кількох півторагрошовиків карбування 1617 - 1624 років [16].

На території міста було знайдено півторагрошовик карбування 1617 року, шестигрошовик краківської чеканки 1627 року (куток Піски), трьохгрошо-

вик литовської чеканки 1595 року та півторагрошовик чеканки 1623 року (обидва - центр міста), ще один півторагрошовик 1623 року (куток Замостя). На західній околиці Звенигородки обіч шляху до Озірни було знайдено солід, карбований на початку XVII століття [17].

Ще один півторагрошовик (срібна монета діаметром 19 мм карбована 1618 року за часів Сигізмунда III) було знайдено біля Мизинівки в 2010 році (повідомлення О.Міклашевського).

Згадаймо, що півторагрошовики, на Україні звані "чехами", були найбільш поширеними монетами в XVII-XVIII ст. ст.

Не менш цікавими є повідомлення про скарби монет того періоду. У Вільховці ще 1884 року було знайдено скарб монет Сигізмунда III Вази вагою 2 фунти (десь понад 800 грамів). У Водяниках, того ж року, було знайдено скарб монет чеканки за часів Сигізмунда III вагою 20 фунтів (більше 8 кілограмів). У Моринцях 1887 року було знайдено скарб, який складався із солідів польських, шведських і пруських, карбованих в XVII столітті. Кілька десятків шведських шелягів (солідів) було знайдено в Павлівці в 1883 році [3, 125; 6, 39].

Для чіткішої картини обігу монет того часу доповнимо і розширимо топографію знахідок. В селі Боярці (зараз Лисянського району) в 1849 році було знайдено скарб із 20 монет, карбованих як за часів Сигізмунда III, так і Яна II Казимира, тобто від початку до середини XVII століття. Неподалік села Орли (нині Лисянського району) 1889 року було знайдено два скарби. Один складався з 225 польських,

пруських, шведських, ризьких монет карбування 1616 - 1633 років, в другому було 66 польських і голландських монет XVII століття. В Умані 1842 року було знайдено скарб, який складався з 1007 монет Сигізмунда III, солідів польських, литовських (16140, солідів шведських часів королеви Кристини (1636, 1637, 1638, 1644 років) карбування [5, 149].

Серед знахідок монет початку XVII століття окремо відзначимо копійку, карбовану Лжедмитрієм, знайдену південніше села Кримки (нині Шполянського району) неподалік Лип'янки і Межигірки, обіч стародавнього шляху, який перетинав Звенигородщину в південно-східному напрямкові їх вів до Златополя та Новомиргорода [16]. Принагідно згадаємо, що тут є ще один цікавий топонім Митниця, який позначається між Межигіркою і північною околицею Лип'янки. Це свідчення про давні торговельні шляхи півдня Звенигородщини.

Перебуваючи під іноземним впливом Україна була змушена користуватись чужою монетою, на наших землях не вживались монети місцевого карбування. І грошовий ринок України суттєво залежав від різних політичних криз, воєн, політичного втручання в економіку. Це особливо стає помітним в другій половині XVII століття, коли грошовий ринок зазнає частих криз і до обігу вливається значна кількість низькопробної та мідної монети. Адже тільки вага дорогоцінного металу визначає повноцінну вартість монети. Цьому і служили золоті і срібні монети. До цього зауважимо, що в середньовіччі срібло цінувалось

Продовження на 8 стор.

ОБІГ МОНЕТ НА ЗВЕНИГОРОДЩИНІ

та його історична, економічна та політична сутність

Продовження. Початок на 7 стор.

досить високо і було досить широко вживаним металом саме для карбування монет.

Війни XVII століття, економічні та політичні негаразди, змусили уряди і правителів вдаватися до карбування здешвленої монети. Зниження вартості повноцінної монети йшло як шляхом зменшення її ваги, так і додаванням лігатури, різних сплавів. А карбування мідних грошей фактично перетворювало ці монети лише в знак вартості. Тут принагідно згадаймо, що паперові гроші теж не що інше, як знак вартості.

Щоб проаналізувати входження мідної монети в український грошовий обіг, варто розглянути деякі політичні події XVII століття. Річ Посполита, Росія, або, як тоді її називали, Московія, Швеція - цей трикутник істотно впливав на життя українських земель. Так, у війнах між Польщею і Швецією на стороні поляків брало участь українське козацтво, в Лівонії воювало чотири козацьких полки на чолі з Самійлом Кішкою. А в ході визвольної війни шведська королева Кристіна, дочка Густава II Адольфа (правила 1633 - 1654 роки) встановлювала зв'язки з Богданом Хмельницьким, намагаючись створити воєнний союз проти Польщі. Про це згадує Павло Алеппський, описуючи подорож антіохійського патріарха Макарія до Богдана Хмельницького в Богуслав. В той же час, після Переяславських статей, посилюється політичний і економічний вплив Російської держави.

Всі ці події знайшли своє відображення, в обігу монет. Вже згадувалося про шведсь-

кі шеляги - соліди, трапляються знахідки монет, карбованих за королеви Кристіни, виявлені як на території міста Звенигородки, так і обіч шляху біля Тарасівки [20]. Як бачимо, проникає на грошовий ринок шведська мідна монета. А пізніше, постійні війни, які вела Швеція, призвели до того, що Карл XII почав чеканити великі прямокутні мідні монети - плоти. Згодом і Петро I в Росії запровадив таку монету. Але як не намагались ці воєнні правителі підняти вартість мідної монети, по суті вони були і лишались кредитними за змістом. Це стало помітно, коли ще в 1659 році за часів Яна Казимира, польський уряд, щоб вийти з скрутного фінансового становища, погодився з пропозицією італійця Т.Л.Боратіні карбувати мідні соліди. Така емісія величезної маси мідних монет зруйнувала непридатний для кредитних грошей, якими були по суті мідні "боратинки", грошовий ринок Речі Посполитої [5, 19].

Боратинки на Звенигородщині, як не дивно, зважаючи на їх велику емісію, зустрічаються не часто. Певно, що до них буда велика недовіра у місцевого населення. Про знахідки маємо два повідомлення Д.Громенка і Я.Ліпінського. Обидві мають топографію в Лисянському районі [17]. Ще одну боратинку, карбування 1660 року, маємо в зібраннях фондів Звенигородського районного краєзнавчого музею.

Ще один солід, дрібна мідна монета діаметром 16 мм, карбована за часів шведської королеви Кристіни в 1647 р., знайдена біля Мизинівки (повідомлення О.Міклашевського).

Недовіра до мідних грошей

досить помітна. Адже здавна срібні гроші, хай навіть іноземного карбування, обслуговували ринок на українських землях. Тут навіть варто зробити невеличкий екскурс саме в термінологію. В Україні ми говоримо - гроші. А походження цього слова сягає до латинського *grossus* - великий. Так називали велику срібну монету, яку почали карбувати в Генуї ще з 1172 році. Згодом карбування таких монет поширилося в Чехії, Угорщині, Польщі, відіграло велику роль в розвиткові грошового обігу і карбуванні монет в Галицькій Русі. Срібна монета зміцнювала економіку і, користуючись цією монетою, Україна в середньовіччі вже була в Європі, як тепер кажуть, була інтегрована в європейську економіку, Україна була в Європі, користуючись монетою іноземного карбування, була, так би мовити, в "зоні євро".

Коли йдеться про Московію, тогочасну Російську державу, то там розвиток монетарних відносин йшов під впливом сходу. В Росії на той час свого срібла не вистачало, доводилось переплавляти чужу монету або проводити контрмаркування іноземної монети. Доводилось карбувати мідні монети. Саме тому процес витіснення з українського ринку західноєвропейської монети йшов досить повільно, зважаючи на традиційне тяжіння до срібних грошей. Серед суто політичних причин повільного включення в обіг російської монети історики називають і наслідки Конотопської перемоги 1659 року гетьмана Івана Виговського над московськими військами князя Трубецького.

Продовження на 9 стор.

ОБІГ МОНЕТ НА ЗВЕНИГОРОДЩИНІ та його історична, економічна та політична сутність

Продовження. Початок на 8 стор.

Тоді було провалено заплановану спробу реорганізації грошового обігу України за московським сценарієм, що певною мірою загальмувало процес утягнення країни у російський фінансово - економічний простір [22].

Вже після Переяславської угоди 1658 року воевода київський Бутурлін доповідав російському урядові, що надісланих на жалування місцевому гарнізоні 154 мідних полтинників "полковник и начальные люди и солдаты не взяли, потому, что в Киеве казаки и мещане и торговые люди не токмо полтинников - и мелких медных денег ни за что не емлют" [5, 128].

Якими були російські мідні гроші за часів царя Олексія Михайловича, можна судити з того, що полтинник (50 копійок або 5 гривеників) був монетою 45 міліметрів діаметром і важив в різні часи від 16 до 20 грамів. Емісія великої маси мідних монет за царювання Олексія Михайловича навіть спровокувала в 1662 році московський "мідний бунт".

Але політика введення в обіг мідної монети не припинялася. Як пише літописець Самійло Величко, продовжував цю справу Петро I, який "после баталии Полтавской со шведом монету старовечную... во всей Малой Руси вывел и выгубил". [5, 15].

Петром I було введено в обіг мідну копійку досить великого розміру. На той час, поширеною була мідна монета - денга. Дві денги дорівнювали одній копійці. Карбувалась і полушка, мідна монета номіналом в південги, або четверта частина копійки. Понад століття, з 1700 до 1810 року три-

вала емісія цієї дрібної розмірної монети.

Саме вона та денга найчастіше трапляється в знахідках, які характеризують першу половину XVIII століття. Так, мідна денга представлена монетою карбування 1719 року (Петро I), далі маємо карбування 1731, 1734, 1738, 1739 років (Анна Іванівна) та 1747, 1747, 1748 (Єлизавета Петрівна).

Карбувалися і мідні копійки із зображенням вершника, який списом вражає змія (спис - копье, звідси - копійка). Такі монети номіналом в дві копійки маємо датовані 1752, 1757, 1758 роками (часів Єлизавети Петрівни).

Мідна полушка часів Анни Іванівни (1730 - 1740) представлена чотирма монетами. Всі карбування 1735 року. (13)

Про цікаву знахідку монет тих часів маємо запис у краєзнавця Г.Е.Ховраха: "року 1963 на цвинтарі старому, що був поблизу колишньої Свято-Варваринської церкви, було знайдено шість монет. Всі - денга карбування від 1731 по 1750 роки [8, 10-11].

Мідні монети, карбовані за часів Єлизавети були досить великого розміру. Про це можна судити з того, що коли Єлизавета в 1748 році пожалувала М.В.Ломоносову за величальну оду дві тисячі карбованців, то таку нагороду довелося везти возами. Великого розміру були і мідні монети, карбовані за часів Катерини II. Серед знахідок того часу особливу увагу привертають величезні мідні п'ятаки, які маємо в знахідках, карбування в 1764, 1788, 1793 роках [13].

З метою зменшення кіль-

кості мідних монет в обігу грошей Катерина II ввела випуск паперових грошей - асигнацій для покриття бюджетних дефіцитів і фінансування великих військових витрат імперської політики Росії.

Про певну політичну роль мідної копійки в другій половині XVIII століття за часів Катерини II говорить така малопомітна деталь. В поемі Т.Шевченка "Гайдамаки" є такі рядки:

"Бачиш?Гайдамака!// Ось копійка... подивися...//Хіба ти не знаєш?" В примітці до поеми це пояснюється так: "Йдеться про мідні гроші, зокрема копійки, які служили в гайдамаків як розпізнавальний знак". Саме російська мідна копійка, велика, важка, служила своєрідним гайдамацьким жетоном, знаком, що визначав приналежність до гайдамацтва.

Завершують знахідки монет XVIII століття мідна монета номіналом в дві копійки, карбована 1800 року за царювання Павла I, та велика, діаметром 36 мм мідна монета номіналом в 2 копійки 1800 року [13].

Срібні монети іноземного карбування ще перебували в обігу протягом XVIII століття. Про це свідчить скарб польських, шведських, брандербурзьких монет карбування XVIII століття, знайдений 1685 року в селі Будище [3]. Але і російська монета вже дає себе знати. Серед скарбів останньої чверті XVIII століття привертає увагу скарб російської мідної монети знайдений в селі Будище [5, 154].

Про фінансові проблеми імперського уряду Росії свідчать і кредитні монети, карбовані в 40-х роках XIX століття. Серед

Продовження на 10 стор.

ОБІГ МОНЕТ НА ЗВЕНИГОРОДЩИНІ

та його історична, економічна та політична сутність

Продовження. Початок на 9 стор.

знахідок маємо мідні монети з написом "1 копейка серебром" карбування 1841, 1842 років, дві копійки сріблом карбування 1844 року та півкопійки сріблом карбування 1846 року [13]. Повідомлення Я.Ліпінського.

Варто відзначити, що в XIX столітті зменшується кількість скарбів як засобу накопичення та приховання грошей. В нашому краї лише зафіксовано знайдений біля Свято-Михайлівської церкви в Катеринополі в 1887 році скарб, який складався з 52 російських монет карбування в 1812 - 1820 роках [3].

Аналізуючи знахідки, можемо зробити певні висновки і узагальнення.

Перші монети, які знаходимо на Звенигородщині, ще не виконували функцію грошей. Античні монети, які трапляються зрідка, були, перш за все, прикрасами, амулетами, талісманами. Іноді вони могли бути принесені як жертковий дарунок богам.

Римські монети зустрічаються досить часто, але говорити про їх роль як грошей певно що рано. На той час серед племен, які жили на наших теренах, діяв натуральний товарообмін. Місцевим населенням монети розглядались, насамперед, як цінний метал, потрібний для різних ужиткових потреб. Ці знахідки римських монет, як правило, пов'язані з поселеннями черняхівської культури.

Потім в нашому краї відбуваються міграційні рухи, дець від III до VII століття проходять хвилями переселення народів, гунів, на дакійських землях, де були віддалені римські провінції, поширюється

вплив готів. Лише поодинокі знахідки монет цього періоду маємо в Чичиркозівці - бронзова візантійська монета та в Попівці - візантійська монета відносяться до цього періоду. Прикметно, що саме в Попівці було знайдено і срібну гривню київського типу.

За часів Київської Русі наш край, як південне порубіжжя, не має значних торговельних зв'язків. Порубіжні замки, міста-фортеці виконували швидше стратегічні оборонні функції, ніж осередки обміну і торгівлі. Боротьба з кочівниками не сприяла ні обігу монет, ні можливостям накопичення скарбів.

Після монголо-татарської навали, під впливом Золотої орди з'являються джучидські монети, які в XIV - XV століттях поживляють обіг монет. Окупаційна влада вимагає сплати податків, витрат на утримання війська.

Наприкінці XIV століття та в XV столітті поширюється експансія литовських князів на південні терени. Цей процес набув розвитку ще після битви під Синіми Водами, але політичне і економічне становище в краї лишалося ще тривалий час нестабільним. Хоч і вважалося, що на початку XVI століття Менглі-Гірей уступив сферу впливу на південні степи, татарські орди продовжували грабіжницькими нападами порушувати спокій в краї, палять замки, полонять людей. Все це не сприяло розвитку фінансово-грошових відносин. В той же час, литовські князі, утверджуючи свій вплив, починають контрмаркувати джучидську монету.

Характерними є знахідки монет того часу. У Водяниках знайдено джучидські монети

карбування XIV століття [18]. Неповдалі, в Старій Буді знайдений скарб складався переважно з джучидських монет, окремі з яких мали литовське контрмаркування. Датування приховання цього скарбу можна віднести до останньої чверті XV століття. Це узгоджується з найбільш спустошливою навалою орд Менглі-Гірея, які спалили порубіжні замки і в 1482 році навіть захопили і поруйнували Київ.

Монети, з яких складався цей скарб, звичайно мають де-що раніше походження. Цікавою є наявність в ньому сербської монети. В описах цього скарбу не визначено її датування, вона могла бути карбована де-то в XIV, але не пізніше першої половини XV століття, бо вже в другій половині XV століття Сербія була включена в склад Османської імперії.

Ще в першій половині XVI століття політичне і економічне становище на наших землях лишається нестабільним і в знахідках ще не помітно істотного впливу європейської монети. Тільки поодинокі знахідки трапляються зрідка. Від середини XVI століття починається експансія польських королів на українські землі, вони починають відроджувати і будувати замки: Черкаський, Звенигородський, Лисянський, Чигиринський. Це посилення впливу, розпочате ще до Люблінської унії 1569 року, зумовлене політичними союзами між Польщею і Литвою, набуває свого вираження і на грошовому ринку нашого краю.

Будівництво замків та фортець, укріплених поселень посилюють рух і приплив

Продовження на 11 стор.

ОБІГ МОНЕТ НА ЗВЕНИГОРОДЩИНІ та його історична, економічна та політична сутність

Продовження. Початок на 10 стор.

населення у нові міста та містечка. Приваблення до них людей шляхом надання додаткових пільг та певних засад місцевого самоврядування, навіть за зразком магдебурзького права, сприяє розвитку товарно-грошових відносин. З'являється осіле міське ремісниче населення, будуються заїжджі двори, шинки, корчми. Все це призводить до посиленого обігу грошей і часом накопичення значної кількості грошової маси.

На Звенигородщині це особливо помітно в Звенигородці, Водяниках, Вільховці, Тарасівці. Принагідно згадаємо про скарби цього періоду, знайдені саме у Водяниках, Вільховці, Звенигородці, Моринцях, Павлівці.

Про знахідки скарбів в колишньому Звенигородському повіті згадує В.Доманицький: "нам удалось приобрести оригинальный сосуд-копилку, содержащий в себе клад из польских монет времени Сигизмунда III; сосуд формы деревянных "барыл", употребляемый нашими крестьянами для хранения воды в поле" [26, 6].

Стосовно топографії знахідки варто зробити зауваження. В.Доманицький пише, що знахідку цю придбав в с. Берибіси, про яке він пише: "единственный населенный пункт, нанесенный на карту Боплана, это Берыбисы /Гуляй -Поле/ на р.Гнилом Тикиче [26, 7]. Звернемо увагу на те, що Берибіський хутір Я.Ілговський ототожнює з с. Луківкою [14, 29], що більш відповідає дійсності. Луківку ще від 12.VII.1958 року віднесено до села Пальчик Катеринопільського району. На карті Боп-

лана; яку було складено ще в першій третині XVII століття, понад Гнилим Тикичем позначено Звенигородку, Вільховець, Калниболото і Неберибіс, який позначено на лівому березі Гнилого Тикича /як його називав Боплан Згнилий Кільш/. Саме Луківку віднесено до села Пальчик. Отже, маємо ряд зміни назви населеного пункту - Неберибіс - найпівденніша осада поряд з Диким Полем. Відгомін в топонімії чуємо і в назві села Гуляй Поле. Ці найпівденніші осади Звенигородщини ще в XVII столітті певно що освоювались повільно. Звідси: і біс не бере, і поле яке гуляє, ще не освоюється.

Довелось зробити цей екскурс в топоніміку бо вже трапляються випадки коли Неберибіс /Берибіс/ ототожнюють з Калниболотом - сучасним районним центром Катеринополем, давнім історичним містом [27].

Монети, карбовані різними європейськими державами, знаходимо і обіч стародавніх магістральних шляхів, які мережили з прадавніх часів Середню Наддніпрянщину, нашу Звенигородщину. Обіч шляхів знаходимо і соліди - дрібні мідні монети шведської королеви Кристини, які на Україні називали шелягами, і навіть копійку, карбовану на самому початку XVII століття у Москві Лжедмитрієм. Відносимо цю монету до нашого регіону, бо знайдена вона на Шполянщині обіч давнього шляху, який вів від Звенигородки на південний схід.

Серед монет, які перебували в обігу в нашому краї в XVII столітті, переважають монети Речі Посполитої, яка за часів Сигизмунда III Вази веде активну колонізаторську політику.

За часів цього короля монетне карбування досягає значних розмірів. Особливо часто знаходимо півторагрошовики, поширені були і трьохгрошовики та монети вищих номіналів. Але постійні війни, політичні проблеми призводили до здешевлення срібної монети. [5, 117-118].

Посилаючись на "Нумізматичну енциклопедію" (Білорусь, Мінськ, 1990), Дмитро Громенко наводить дані про вагу монет Речі Посполитої. Так, трьохгрошовик, карбований наприкінці XVI століття, важив 2,4 грами, в той час як в другій половині цього століття він важив ще 2,6 грама. Вже починаючи з 20-х років XVIII століття їх вага зменшувалася до 1,2 - 0,8 грама. Півторагрошовики, відповідно, які на початку століття важили 1,5 грама, вже в 50-х роках XVII століття важили лише близько 1 грама. Все це призвело до того, що в другій половині XVII століття було випущено велику емісію мідних монет "боратинок", які призвели до інфляції і фінансової кризи.

В силу того, що гроші, як особливий товар, виконують свої функції міри вартості інших товарів, вони надзвичайно чутливі до політичних, соціальних потрясінь. Разом з тим, карбування монети в середньовіччі було і виразом утвердження влади, державності, незалежності. Монети кінця XVI - початку XVII століття карбували різні світські і духовні володіння, маленькі герцогства та князівства і навіть міста.

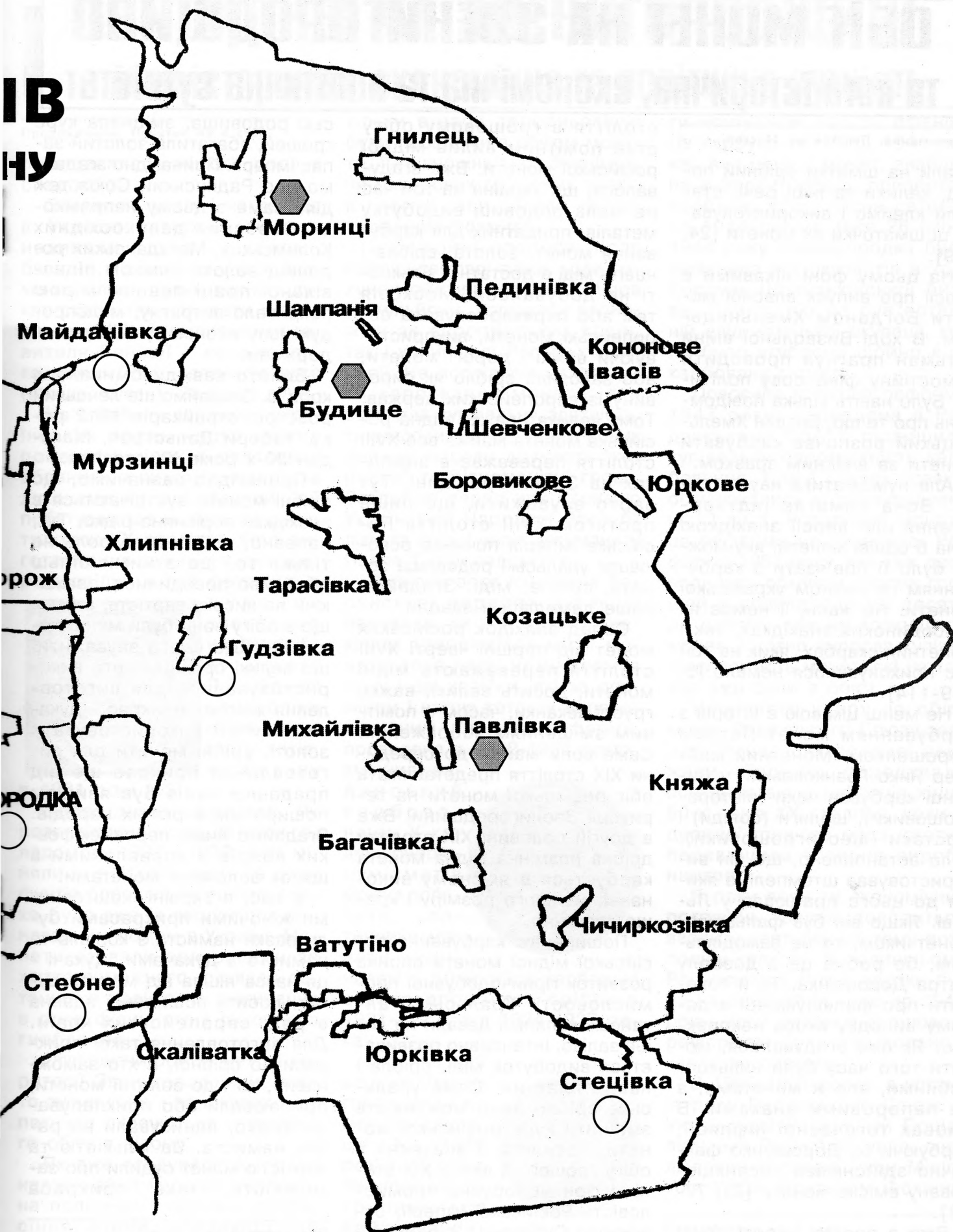
В деяких випадках, коли бракувало монети, як траплялось в обложених містах, знаходили вихід у тому, що

Продовження на 14 стор.

ЗНАХІДКИ МОНЕТ ТА СКАРБІ на території Звенигородського району (карта-схема)

ІВ
НУ

ОБІГ МОНЕТ НА ЗВЕНИГОРОДЩИНІ

та його історична, економічна та політична сутність

Продовження. Початок на 11 стор.

різали на шматки срібний посуд, келихи та інші речі, ставили клеймо і використовували ці шматочки як монети [24, 199].

На цьому фоні цікавими є версії про випуск власної монети Богданом Хмельницьким. В ході Визвольної війни гетьман прагнув проводити самостійну фінансову політику. Було навіть кілька повідомлень про те що, Богдан Хмельницький розпочав карбувати монети за власним зразком.

Але нумізматики наука точна. Вона вимагає підтвердження цієї версії знахідкою хоча б однієї монети, яку можна було б пов'язати з карбуванням гетьманом української монети. На жаль, її немає як в поодиноких знахідках, так і монетних скарбах, яких на той час приховувалося немало [5, 109-114].

Не менш цікавою є історія з карбуванням монет Петром Дорошенком. Монетний майстер Янко Гранковський у Лисянці карбував чехи (півторагрошовики), шеляги (соліди) і шостаки (шестигрошовики). Було встановлено, що він використовував штемпелі, з якими до цього працював у Львові. Якщо він був фальшивомонетчиком, то не самодіяльним, бо робив це з дозволу Петра Дорошенка. Та й говорити про фальшування в даному випадку якось некоректно. Як вже згадувалося, монети того часу були низькопробними, але ж монетами, а не паперовими знаками. В умовах тогочасної інфляції, карбуючи їх, Дорошенко фактично здійснював несанкціоновану емісію монети [23, 77-79].

Вже з першої чверті XVIII

століття в грошовому обігу стає помітним вплив мідної російської монети. Вже згадувалося, що Україна на той час не мала родовищ видобутку металів, придатних для карбування монет, золота, срібла і навіть міді в достатній кількості не добувалося. Московія теж або перекарбовувала європейські монети, використовуючи важкі і дорогі монети, або завозила срібло як сировину із європейських держав. Тому велика і важка мідна російська монета майже все XVIII століття переважає в знахідках на Звенигородщині. Тут варто зауважити, що лише протягом XVIII століття Російська імперія починає освоювати уральські родовища золота, срібла, міді. Згадаймо лише демидівські заводи.

Серед знахідок російських монет від першої чверті XVIII століття переважають мідні монети, досить великі, важкі, грубої чеканки, часом з помітним зміщенням зображення. Саме вони майже до середини XIX століття представляють обіг російської монети на території Звенигородщини. Вже в другій половині XIX століття дрібна розмінна мідна монета карбується в якісному виконанні, меншого розміру і краще графічно.

Поширенню карбування російської мідної монети сприяв розвиток гірничодобувної промисловості. Уральські і алтайські копальні давали не лише залізо. Інтенсивно розвивається видобуток міді, срібла і навіть платини. Саме уральське срібло дало можливість зміцнити курс російської монети, посилити її значення в обігу грошей. А вже в XIX столітті гірничодобувна промисловість Російської імперії, освоюючи Сибірські, Забайкаль-

ські родовища, зміцнила курс грошей, збагатила золотий запас імперії. Принагідно згадаймо, що Радянський Союз теж діяв саме в цьому напрямкові. Освоєння далекосхідних Колимських, Магаданських родовищ золота шляхом підневільної праці певною мірою покривало витратну, малопродуктивну економіку імперської держави.

Золото завжди омивалося кров'ю. Згадаймо ще ленський розстріл страйкарів 1912 року, табори Дальстрою, Магадан 30-х років XX століття.

Принагідно зазначимо, що срібні монети зустрічаються в знахідках порівняно рідко. Тут, напевно, відігравало роль не тільки те, що з ними більш дбайливо поводитися, зважаючи на високу вартість, а й те, що в обігу вони були менш поширені. Ще варто зауважити, що великі срібні монети використовувались для виготовлення жіночих прикрас - дукачів. Звичай використовувати золоті, срібні монети для виготовлення прикрас ще від прадавніх часів був явищем поширеним в різних народів. Згадаймо лише персні скіфських вождів з вправленими в щиток золотими монетами.

У нас, в Україні, коштовними жіночими прикрасами були разки наміста з коралів та намісто з дукачами. Дукачі - ця назва пішла від монети дукат, досить поширеної здавна в ряді європейських країн. Для виготовлення такої прикраси до срібної, а хто заможніший, то і до золотої монети, припаювали або приклепували вушко, нанизували на разок наміста. За кількістю та вартістю монет судили про заможність, така краса

Продовження на 5 стор.

ОБІГ МОНЕТ НА ЗВЕНИГОРОДЩИНІ

та його історична, економічна та політична сутність

Продовження. Початок на 4 стор.

передавалась жінкам роду в спадок.

Звернемо увагу і на те, що в Україні заможну людину називали дука – багач, багатий. Так повернулося значення слова, адже монету дукат стали так називати ще на початку XIII ст. за титулом правителя Венеції – венеціанська дожа. Дож – латиною дукс (вождь, князь). Звідси і дуче.

На сімейних світлинах українських родин часто можна побачити жінок в святкових вбраннях, з низками коралів та дукачами на шиї. Звичай цей побутував ще в перших десятиліттях XX століття. Про виготовлення дукачів в цей період свідчить той факт, що в

в 1931 році [13].

Зараз дукачі раритети. Як розповідають люди, за часів голодомору 1932 - 1933 років міняли їх в "Торгсинах" на пару фунтів борошна чи пшона. І таке було вже із зворотним монетарним обігом в Україні. Монети ставали прикрасами за життя заможного, ставали останньою надією на виживання в роки фізичного і духовного гноблення.

Оглядаючи обіг монет на території Звенигородщини, варто зупинитись і на цікавих етапах, що стосуються грошового обігу в цілому.

Як вже згадувалося, гроші надзвичайно чутливо реагують на політичні, соціальні потрясіння, війни, революції. Не

тільки в часи середньовіччя були проблеми з обігом монети, її повноцінністю. Знецінення паперових грошових знаків в новітні часи сягало катастрофічних розмірів.

Інфляційні процеси після першої світової війни, коли рахунок обігових грошей йшов на мільйони, порушили економіку як європейських країн, так і колишньої Російської імперії. Не встигаючи налагодити карбування монети, яка втрачала купівельну здатність, тимчасовий уряд, уряди нових держав масово друкують "керенки" та різноманітні гроші. Згадаймо серед них і гривню Української Народної Республіки та гроші часів гетьманату Павла Скоропадського.

В перші роки існування Радянської держави інфляція панувала, як і всюди. В знахідках трапляються мідні монети того часу номіналом в одну і дві копійки, які за розміром і вагою тотожні дореволюційним. Грошова реформа, проведена в 1922-1924 роках, зміцнила радянський карбованець. У колекціонерів нумізматів можна побачити полтинники-монети номіналом в 50 копійок карбовані з високопробного срібла в 1921-1922 та в 1924-1927 роках.

Лишила свій слід на Звенигородщині і німецька окупація 1941 - 1944 років. Серед знахідок монет трапляються рейхсфенін-

ги номіналом 10 і 50 пфенінгів карбування 1940, 1941 років. Але одна з монет, знайдена в Звенигородці, привертає особливу увагу. Вона датована 1944 роком. Вже 28 січня 1944 року Звенигородка була звільнена від окупантів в ході Корсунь-Шевченківської битви. Певно, що це був останній слід німецької окупації, коли було згублено щойно відкарбовану монету.

Повоєнна грошова реформа 1947 року, проведена в Радянському Союзі, підвищила купівельну спроможність карбованця, гроші старих зразків обмінювались у співвідношенні 10 до 1. Роздрібної монети ця реформа не зачепила. Реформа 1961 року, яка теж проводилась обміном старих грошей у співвідношенні десять до одного, теж не торкнулася монет. Істотно виросла купівельна вартість монет, які на той час вже були в обігу.

Нищівного удару по обігу монет Радянського Союзу завдав розпад цієї союзної держави. Процесу передувала все зростаюча інфляція кінця 80-х років XX століття, коли в державі грошова маса істотно перевищила товарне виробництво.

В роки воєн та економічних потрясінь урядам доводиться вводити карткову систему розподілу товарів. В колишньому Радянському Союзі картки були і в роки війни, і ще до 1947 року, коли разом з грошовою реформою було ліквідовано і карткову систему.

В 1990-1991 роках, в останні роки Радянського Союзу в Українській Радянській Соціалістичній Республіці уряд, очолюваний головою Ради Міністрів УРСР Вітольдом Фокінім

Продовження на 6 стор.

ОБІГ МОНЕТ НА ЗВЕНИГОРОДЩИНІ

та його історична, економічна та політична сутність

Продовження. Початок на 11 стор.

провів цікаву новачку, яка регулювала витрати грошей. Було введено картки споживача, які мали відрізнi купони вартістю 1, 3, 5, 10, 25, 50, 70 карбованців. Загальна сума відрізнiх купонів в окремих картках споживача складала від 20 до 200 карбованців. Картки були іменні, видавалися бухгалтеріями установ разом із заробітною платою, скріплювалися підписами і печатками. Строк дії картки - до шести місяців. І видавалися вони лише на певну суму. Таким чином, купуючи товар, потрібно було, сплачуючи гроші на певну суму, надати і відрізані купони від картки споживача.

На той час траплялося, що громадяни, які приїздили в Україну із інших республік Радянського Союзу, скуповували картки споживача за досить високим курсом. Переплачували, але ряд товарів, які були на той час в продажу, інакше придбати не можна було.

Згодом, коли Україна стала незалежною державою, грошовий обіг зазнав ще більших потрясінь. До введення гривні розпочався обіг штучних грошей - купонів. Інфляційні процеси, як і має бути, сягнули мільйонних висот. Як в роки війни, в ході цієї економічної розрухи було введено систему розподілу товарів першої необхідності: круп, макаронів, цукру, масла, тютюнових виробів, сірників - для регулювання грошового обігу.

Ці картки видавалися місцевою радою із зазначенням терміну дії протягом одного місяця.

Всі ці новації були ліквідовані остаточно лише у вересні 1996 року із введенням в

обіг української гривні.

Чому довелося про все це розповідати? Ми говорили про обіг саме монет на Звенигородщині. А всі ці інфляційні процеси так знецінили розмінну монету, що вона не використовувалася. І розмінні монети колишнього Радянського Союзу у великих кількостях осіли невикористаними, не обмінними. Щось подібне вже траплялося. Серед знахідок монет колишньої Російської імперії траплялися випадки, як то зафіксовано обіч дороги до Озірної, розсипи монет, карбованих наприкінці XIX століття (16). Певно, що хтось, вже не шануючи мідяки, просто викинув їх. Через роки розійдеться і по зібраннях колекціонерів великий пласт радянських монет.

Як вже згадувалося, інфляційні процеси, які призводять до здешевлення грошей в цілому, особливо позначаються на монетному обігу. Коли купівельна вартість розмінної монети стає чисто символічною, її не шанують, зменшується її рух в торговельних операціях, вони легко втрачаються.

В останні роки (йдеться про початок XXI століття), купівельна здатність українських копійок істотно знизилась. Якщо візьмемо за точку відліку вартість коробки сірників, то вона зараз сягає 20-25 копійок. І в деяких крамницях продавці відверто заявляють щоб покупець не розплачувався "білими" копійками, тобто відмовляються брати монети номіналом в 1, 2 і 5 копійок, не завжди розуміючи, що при цьому порушується законодавство про грошовий обіг в державі Україна.

Тут варто відзначити, що

сучасний грошовий обіг зараз користується переказами, електронними засобами, банкоматами. Принагідно згадаємо, що банкомати навіть видають готівку не менше як десятигривневою купюрою. Розмінна монета втрачає своє місце в торговельних операціях. Є навіть повідомлення, що в ряді країн світу стурбовані тим, що витрати на карбування розмінної монети вже перевищують її номінальну вартість. І подекуди відмовляються від неї, заокруглюючи вартість товарів. Так монета виводиться з обігу. Все змінюється в цьому світі. Діти вже не гортають сторінок книжок, користуючись електронними підручниками, відшукують потрібну інформацію в інтернеті.

І через роки, а то і століття, нумізмати натраплять на значний пласт знахідок, сучасної розмінної монети, яку зараз перехожі навіть не згинаються, щоб підняти.

В історії людства монети вписали яскраві і цікаві сторінки. Вони розповідають нам про історію народів, існування держав, увічнили правителів, імператорів, царів, королів, політичних діячів.

Майже три тисячоліття монети служать людям. Художники, гравери, майстри вдосконалювали технології, монети відображали рівень культури, карбування сягало досконалості, монети були витворами мистецтва. І вони ставали візитними картками представляючи всьому світу свою державу, засвідчували її економічну могутність, історичні етапи розвитку економічних відносин. Сама історія вкарбовувалася в монети.

Знахідки монет на Звенигородщині

Багачівка.

1 — Римська монета Антоніна Пія / 138-161 р.н.е./.

2 — Уламок римської монети, знайдений І. П.Гірником на місці поселення черняхівської культури в урочищі Степок [7, 41].

Будище.

3 — Скарб. Монети: польські, шведські, брандербурзькі (XVIIIст), [3].

4 — Скарб. Російські мідні монети останньої чверті XVIII ст. [5,154].

Вільховець.

5 — Римські монети: Траяна /98-117 р.н.е./, Антоніна Пія /138-161 р.н.е./, Марка Аврелія /161-180 р.н.е./, [4, 190], [6,39].

6 — Скарб. Монети Сигізмунда III (початок XVII) ст, вагою 2 фунти /- 0,8 кг/ знайдений 1884 р. [3,122 ; 6,38].

Водяники.

7 — Римські монети знайдені на території поселення черняхівської культури в урочищі Вила / I - II ст.н.е./, [18, 20].

8 — Джучидські /золотоординські/ монети. П'ять монет карбування середини XIV ст. в Сараї, Новому Сараї та в Криму [18, 22].

9 — Татарська монета XIV ст., знайдена на території села [17].

10 — Скарб. Монети Сигізмунда III знайдені 1884 року, вага 20 фунтів /8 кг/, [3,121], [7, 34].

11 — Шведський солід /шеляг/, мідна монета діаметром 16 мм, карбована за часів королеви Кристини 1647 року, знайдена обіч шляху Водяники - Мизинівка 2010 року [16].

12 — Півторагрошовик коронний, срібна монета діаметром 19мм, карбована за часів Сигізмунда III в 1618 році, знайдена обіч шляху Водяники-Мизинівка. На Україні ці монети називались "чехами", були

найбільш поширеними в XVII-XVIII століттях. [16].

13 — Гріш. Мідна монета Станіслава Августа Понятовського [18, 23].

Гудзівка.

14 — Бронзова римська монета [4,191], 6,34].

15 — Срібна римська монета. За повідомленням Ю.Сіваченка, з південного боку Звенигори було знайдено римську монету, карбовану із низькопробного срібла. Аверс опуклий, реверс рівний. На аверсі зображено профілю римського імператора /не визначено/. У верхній частині можна розрізнити окремі літери. На реверсі зображення постаті в повний зріст, літери стерті, можна лише розрізнити літеру "Н".[10, 15].

16 — Грош срібний краківської чеканки Казимира III, друга половина XIV століття. Монета вагою 3,1 гр, срібло досить високої проби [10, 15].

Звенигородка.

17 — Римські монети [6,35], [21, 86].

18 — Солід прусський Георга Вільгельма, 1624 рік.

19 — Півторак Сигізмунда III, 1617 рік.

20 — Шестигрошовик Сигізмунда III, 1627 рік, краківська чеканка (куток Піски).

21 — Тригрошовик Сигізмунда III, 1595 рік, литовська чеканка.

22 — Два гроші Станіслава Августа Понятовського, 1767 рік.Об'їзна дорога.

23 — Орт коронний Сигізмунда III, 1621 рік.Звенигородка - Хлипнівка.

24 — Півторак Сигізмунда III, 1623 рік, вул.Шевченка.

25 — Півторак Сигізмунда III, 1623 рік, куток Замостя.

26 — Шведський солід королеви Кристини, 1649 рік, біля ливарного заводу.

27 — Півгроша, кінець XVI століття.

28 — Солід, мідна монета, боратинка, середина XVII століття. [17 Повідомлення Д.П.Громенка].

29 — Тригрошовик Сигізмунда III, 1624 року, хутір Безименка. [13].

30 — Скарб. Півторагрошовики Сигізмунда III, чеканки 1617-1624 років, шість монет різного стану збереженості. [16].

31 — Гріш коронний Сигізмунда III, 1608р. [16].

32 — Тригрошовик Сигізмунда III, 1624 року. Обіч дороги на Озірну.[15].

33 — Скарб. Римські монети, сім мідних, одна більшого розміру, одна бронзова у вигляді відливка, всі поганого стану збереження [9].

Козацьке.

34 — Денга, російська мідна монета XVIII століття. На північно-східній околиці села, яка заселялася в XVII - XVIII століттях, за річкою на горбі стояла Варваринська церква. Тут було і стародавнє кладовище. На цьому місці влітку 1968 року під час копання траншей під фундамент Обеліску Слави було виявлено шість мідних монет. Це була російська денга карбування від 1731 по 1750 роки /царювання Анни Іоанівни і Єлизавети Петрівни/. Обставини знахідки показують, що монети за давнім звичаєм були кинуті в яму під час захоронення [8,10-11].

Примітка. Можемо зробити висновки, що мідні російські монети в першій половині XVIII вже були поширені в обігу. Певно, що за вартістю вони поступалися іншим монетам, бо в цьому місці серед знахідок не було монет вищого номіналу, не було і срібних монет. І принагідно згадаємо, що звичай покладених при захороненні монет був ще у стародавніх греків, які

Знахідки монет на Звенигородщині

Продовження. Початок на 17 стор.

клали небіжчику монету для сплати Харону, перевізникові через ріку мертвих Ахерон.

Звичай покладення монет в могильники і захоронення був поширений і в древній Русі. За дослідженнями Т.В. Ривдіної в 237 могильниках 603 захоронення з 1301 монетами. Серед них: східних 554; візантійських - 48; давньоруських - 20; європейських - 640; не визначених - 20; монетовидних пластинок - 19. [25, 134].

Монети датуються від VI - VII до XI-XII століть. Це дозволяє зробити відповідні висновки про час і територію монетних знахідок, про обіг іноземних монет на території древньої Русі. Багато знайдених в похованнях монет мають отвори, приклепані вушка. По тому, як вони покладені, можна судити що вони використовувались як прикраси, нанизувалися на разок намиста, носили їх на шії. Згадаймо прикрасу - дукачі, які побутували в нас ще на початку XX століття. Але траплялись і монети, які просто були покладені в поховання, часом їх кількість складала понад десяток штук. [25, 134].

Кобиляки.

35 - Римський денарій знайдений 1978 року.

36 - Римський денарій знайдений 1980 року. Обидва не визначені. [17].

Майданівка.

37 - Римська монета Марка Аврелія (161-180 р.н.е.), [4,190],[6,36].

Мизинівка.

38 - Солід шведський.

39 - Півторагрошовик Сигізмунда III. (Див. Водяники) [16].

Моринці.

40 - Скарб. Соліди польські, шведські, пруські XVII ст. знайдені 1887 року. [3].

Неморож.

41 - Джучидська монета (XIV ст.). Знайдена на північ від села, неподалік курганів червень 2010 р. [16].

Павлівка.

42 - Скарб. Кілька десятків шведських солідів (шелягів), знайдених 1888 року [3,125], [6,39].

Попівка.

43 - Гривна київського типу (XI).

44 - Візантійська монета (VII ст.), [6,39].

Рижанівка.

45 - Римська срібна монета Марка Аврелія 161-180 р.н.е. знайдена в кострищі серед уламків кераміки в кургані 1890 року [4,191], [6,42].

46 - Пантікапейські монети, знайдені при розкопках Великого Рижанівського кургану Готфрідом Оссовскі в 1887 році. В бічному жіночому похованні було знайдено два персні, щитками яких служили монети, припасовані до обручок досить грубо. Один перстень важив 11,4 гр, інший - 11,3 гр. На монеті зображено голову бога Пана, увінчану плющем і короною, на реверсі - зображення грифона із списом у дзьобі [1,21].

47 - Третю боспорську монету, досліджуючи центральне поховання вождя в цьому ж кургані, в 1995 - 1997 роках знайшла міжнародна українсько-польська археологічна експедиція. Вона теж була використана для виготовлення персня [2, 7 - 9].

Всі ці монети датуються від 330 - 315 до 314 - 296 років до нашої ери. [1-Б, 94], [1-А, 263], [1-В].

Ризине.

Римські монети: Траяна, чотири екземпляри та монети Коммода і Марка Аврелія Антоніна (Каракалли).

48 - Срібний денарій Траяна (98 - 117 р.н.е.), 1980 року

знайдений в центрі села О.П.Глейовим;

49 - срібний денарій Траяна, 1981 року знайшов на східній околиці села В. С. Нечипоренко;

50 - срібний денарій Траяна, 1983 року знайдений на західній околиці села О.П. Булкотом;

51 - бронзовий денарій Траяна, 1989 року знайдений В.В.Бабієнком;

52 - бронзовий денарій Коммода (180-192 р.н.е.) знайдений в 1988 році в центрі села К.Коренюком і В.В.Бабієнком;

53 - срібний денарій Марка Аврелія Антоніна (212 - 217 р.н.е.), 1979 року знайдений в центрі села Х.Усатюк і О.П.Яровим. [19].

Стара Буда.

54 - Скарб. Горщик з п'ятьма ладдевидними (татарськими) гривнями і 2212 срібними монетами, знайдений в 1863 році [3, 121]. Вага гривень: 189,55; 196,44; 197,21; 197,41; 198,71.

Монети: джучидські з контрмаркуванням (литовським) і без них, генуезько-кримські, одна сербська. [5, 82-83, 89].

Стебне.

55 - Римська срібна монета Антоніна Пія (138-161 р.н.е.), [4, 91], [6,43].

Стецівка.

56 - Римська бронзова монета Траяна (98-117 р.н.е.).

57 - Денарій Марка Аврелія (161-180 р.н.е.) [4,191], [6, 43].

Чиживка.

58 - Римська срібна монета Септимія Севера 193 -211 р.н.е. [6,44].

Тарасівка.

59 - Шведський солід (шеляг) королеви Кристини (середина XVII ст.), знайдений 2009 року обіч дороги перед селом [20].

Шевченкове.

60 - Римська бронзова монета / 21/.

ЛІТЕРАТУРА. ПОСИЛАННЯ. ДЖЕРЕЛА.

1. Ossowski G. Wielki Kurhan Ryzanowski. Krakow. 1888.
- 1-А. Античные государства Северного Причерноморья. Издательство "Наука", М.6. 1984. с.263, Таблица XXVIII. Монеты городов Боспора.
- 1-В. Скорий С.А., Хохоровскі Я., Григор'єв В.П. Ридзевські Я. Центральна могила Великого Рижанівського кургану. Археологія №1. – К., 1999. с.94.
- 1-В. Білоус М. Економічні таємниці наших пращурів. Ділова Черкащина, 11 лютого 2000 року.
2. Лячинський С. Великий Рижанівський курган. Спадщина: Науково-популярний краєзнавчий журнал для вчителів, учнів, студентів, краєзнавців. – Звенигородка.2002. с.7-9.
3. Антонович В.Б. Археологическая карта Киевской Губернии (текст). В.Б.Антонович. – М., 1895.
4. Брайчевський М.Ю. Римська монета на території України (текст). М.Ю.Брайчевський. – К., 1959.
5. Котляр М.Ф. Грошовий обіг на території України доби феодалізму (текст). М.Ф.Котляр.- К. : "Наукова думка", 1971.
6. Стефанович В.А. Археологические памятники Уманщины (текст): машинопис: ЗКМ ТФ 424 (В. А. Стефанович) 1963.
7. Археологические памятники Звенигородского района (текст): машинопис: ЗКМ ТФ. Умань.- 1968.
8. Ховрах Г.Е. Село Козацьке (текст).ч.І: нариси з історії села: машинопис: ЗКМ ОФ. №1078 / Г.Е. Ховрах.- с. 10-11.
9. Повідомлення Манькути В.В. від 07.11. 2007.
10. Нумізматичні знахідки на Звенигорі (текст) //Спадщина.-2004.- с.15.
11. Похилевич Л.И. Сказания о населеных местностях Киевской губернии.- К. 1864. - с. 400.
12. Повідомлення Крамаренка В.М. жителя с. Водяники.
13. Повідомлення Я.Р.Ліпінського, нумізмат, краєзнавець, м.Звенигородка.
14. J Lgowski Jan. Ostatnia staroscina zwinogrodka. Zarys dziejow kresowego miasteczka. Krakow, 1888.
15. Повідомлення Книжки С.М. (2007 р.) м.Звенигородка.
16. Повідомлення Міклашевського О.О., краєзнавець, м.Звенигородка.
17. Повідомлення Громенка Д.П., нумізмат, м.Звенигородка.
18. Водяники. 650. Чабан А. та інші., Черкаси. 2009.
19. Повідомлення Булкота В.П., директора Ризинського сільського краєзнавчого музею історії села. /історико- етнографічний музей "Різана криниця".
20. Повідомлення Паславського А.О., краєзнавець, м.Звенигородка.
21. Кропоткин В.В. Клады римских монет на территории СССР.- М.,: из-во АН СССР, 1961.
22. Бульвінський А. Перед Конотопом.//Україна Молода. 9 липня 2009.
23. Щербатюк В.М. Історія регіонів України: Лисянщина.-К.: Логос, 2002.
24. Фенглер Х., и др. Словарь нумизмата. М.; "Радио и связь", 1982.
25. Равдина Т.В. Погребения X-XI вв. с монетами на территории Древней Руси; Каталог.- М.:Наука, 1988.
26. Доманицкий В.М. Отчет об археологической экскурсии в Звенигородский уезд, Киевской губ. летом 1901 года. К., 1903.
27. Браваада О. Від болота диких кіз – до поля московської цариці // Катеринопільський вісник, 2010, 17 серпня.

ІСТОРІЯ ГРОШЕЙ УКРАЇНИ

Греко-скіфський період

VII в. до н.е. - I в.н.е.

Грошовий обіг на південній території сучасної України зароджується в епоху переселення сюди греків із Малої Азії та розвитку торгових відносин між ними й іншим грецьким світом, а також місцевими скіфськими племенами.

Кінець VII - VI в.в. до н.е.

Першим еквівалентом грошей у Північному Причорномор'ї стають наконечники стріл із тупими та закругленими кінцями, іншими конфігураціями, що виключають їхнє використання як зброї. Вони випускалися в Скіфській державі, а також у грецьких поселеннях на острові Березань і в Ольвії. У VI в. до н.е. в Ольвії з'являються литі монети у вигляді "дельфінів" та "риб". Наприкінці цього ж століття починає випуск срібних монет Пантікапей.

V в. до н.е.

Ольвія здійснює випуск бронзових литих монет - "асів" круглої форми з зображеннями Афіни, Горгони, а пізніше і Деметри, а також їхніх фракцій. У Керкинітіді першими монетами також стають литі монети "стрільці" та "риби". Никоній випускає серію литих монет з ім'ям заступника міста - скіфського царя Скіла. Ним також випускаються литі імітації монет міста Істрія. Продовжує чеканити монету Пантікапей, починає карбування храм Аполлона.

Кінець V - IV в.в. до н.е.

Майже всі основні грецькі міста Північного Причорномор'я переходять до карбування власних монет із срібла та міді:

Синдська Гавань, Німфей, Феодосія, Херсонес, Тіра, Фанагорія. Ольвія і Пантікапей чеканять також і золоті монети. Випускаються скіфські імітації срібним драхмамакедонського царя Пилипа II. У грошовому обігу Північного Причорномор'я починають вживатися монети Західного і Південного Понта, інших грецьких міст-держав.

III в. до н.е.

Продовжують випуск монет міста-поліси Ольвія, Тіра, Херсонес, Пантікапей. Припиняється карбування у Феодосії і Керкинітіді. Феодосія була підпорядкована і включена до складу Боспорської держави, а Керкинітіда - до складу Херсонеського поліса. Кельтські племена, що населяли Придністров'я та Придунайську область, чеканять власні статери із золота і срібла.

II в. до н.е.

Грошовий обіг у Північному Причорномор'ї залишається без серйозних змін. Продовжуються випуски монетних дворів Пантікапея, Ольвії, Тіри і Херсонеса. Ольвія потрапляє під вплив Скіфського царства і чеканить монети з іменами скіфських царів Скілура й Акроси.

I в. до н.е.

Понтийський цар Митридат VI Евпатор включає до складу своєї держави всі основні міста-поліси Північного Причорномор'я. Це викликало приплив монет понтийських міст Сінопи, Аміса, Амастрії й інших у Північне Причорномор'я та їхній частковий перечекан на місцевих монетних дворах. У середині I в. до н.е. Ольвія і Тіра піддаються готській навалі і на певний час перестають чеканити монету.

Римсько - сарматський період

I - V в.в. н.е.

I в. н.е. Грошовий обіг активно функціонує на всій причорноморській території сучасної України. Боспорське царство потрапляє під вплив Римської імперії і з початку I в. н.е. чеканить золоту і мідну монету з портретами римських імператорів і боспорських царів. Місто Тіра стає римським провінційним містом і також чеканить монети з зображен-

нями римських імператорів. У грошовому обігу Північного Причорномор'я активно беруть участь монети Римської імперії та її провінцій. Після гетського розгрому відроджується карбування мідних монет в Ольвії, що також чеканить золоту і срібну монети з іменами сарматських царів Фарзоя та Інєнсімея.

II в. н.е.

Продовжується міське карбування в Ольвії та Херсонесі, а Боспорська держава і Тіра продовжують карбування, знаходячись під протекторатом Рима. У грошовому обігу активно беруть участь римські денарії.

III в. н.е.

У першій чверті цього сторіччя під вплив Римської імперії потрапляють Ольвія і Херсонес і починають чеканити монети з портретами римських імператорів. Однак із середини сторіччя перестають чеканити монети, можливо, у зв'язку з їхнім захопленням варварськими племенами. Скіфо-сарматські та готські племена чеканять імітації римських денаріїв у сріблі та міді. У грошовому обігу також беруть участь фракийські імітації римських мідних монет.

IV - V в.в.

У першій половині IV в. припиняється карбування монет у Боспорської державі. Монетні двори Ольвії, Тіри та Пантікапея перебувають в занепаді. Загальна криза античної системи збільшилася для Північного Причорномор'я спустошливим набігом гунів у 80-х р.р. IV сторіччя. Продовжує карбування тільки Херсонес, що потрапив під вплив Східної Римської імперії, і який випускав монети з портретами римських імператорів Феодосія II, Лева I, Зенона й інших.

Арабо - візантійський період

VI - VII в.в.

З північно-причорноморських міст карбування монет здійснює тільки Херсонес. Монети чеканяться від імені імператорів Юстиніана I, Юстіна II, Маврікія, Іраклія. У грошовому обігу активно беруть участь монети Візантійської імперії. На всій іншій території сучасної України грошовий обіг практично завмирає. Можливо, це було зв'язано з якимись військовими діями або міжплеменною боротьбою.

VIII - IX в.в.

На півдні сучасної України, як і раніше, панують візантійські монети і литі монети Херсонеса (слов'янська назва - Корсунь), випущені від імені імператорів Михайла III, Василя I, Лева IV та Олександра. Наприкінці VIII в. на територію України починають надходити сасанідські драхми і куфичеські дирхеми різних східних держав - Омейядів, Абасидів, Саманидів та інші.

X в.

На всій території Київської Русі панують східні монети й імітації їх, а також "різани" - обрізки куфичеських дирхемів. На півдні в основному обертаються візантійські монети і литі монети Херсонеса з ініціалами імператорів Костянтина Багрянородного, Романа II, Іоанна Цимисхія та інші. У зв'язку з проникненням християнства та розвитком торгівлі в Київській Русі наприкінці X в. великий князь Володимир почав чеканити перші древньоруські монети із срібла і золота - "срібники" і "златники". На Кубані виникає Тмутараканське князівство, що підкорялося Київській Русі. З другої половини X в. це князівство починає випускати мідні і срібні імітації візантійських міліарісій.

Київсько - європейський період

X - XIII в.в.

X - XI в.в.

У Київської Русі продовжують випускатися златники і

ІСТОРІЯ ГРОШЕЙ УКРАЇНИ

срібники князів Володимира Великого, Святополка, Ярослава Мудрого й інших. Швидке припинення карбування древньоруських срібників, можливо, пов'язане з тим, що вони, в основному, мали низьку спробу срібла і погано сприймалися ринком, на якому звикли до високопробних куфичеських дирхемів. Можливо, також, що це відбулося через різне проникнення на древньоруський ринок високопробних срібних монет європейських держав - денаріїв, а також візантійських золотих, срібних і мідних монет. Крім того, в обігу ще залишалася значна кількість східних дирхемів. З середини XI в. у Київській Русі починає випускатися літа срібна монета - гривня, що стає основною грошовою одиницею Русі, а також її рубані частини - карбованці. У першій половині XI в. припиняє свої випуски Херсонес. Його останні монети вийшли з ініціалами візантійського імператора Романа IV.

XII - початок XIII в.в.

Основною грошовою одиницею Київської Русі залишаються срібні злитки - гривні. Крім Києва, їх випускають Чернігів, Новгород, а також Литва. В обігу присутні європейські денарії, візантійські срібні і мідні монети, а також монети мусульманських держав Сходу. Через постійні війни з половцями та міжусобиці князів грошовий обіг починає поступово згасати і підмінюється товарообміном. Після навали монголо-татар у 1240 р. грошовий обіг на території Київської Русі - України завмирає.

Монголо - татарський та Польсько - литовський періоди

Середина XIII - кінець XVIII в.в.

Середина XIII - XIV в.в. Під ударами полчищ хана Батия в середині XIII в. пала Київська Русь. Землі України були поділені між загарбниками та великими сусідніми державами. Литва захопила Київщину, Подолію, інші центральні та північні українські землі, а також велику частину Волині. Польща опанувала Галицькою землею і частиною Західної Волині. До молдавського князівства відійшла Буковина. Під пануванням Угорщини залишилося Закарпаття, захоплене нею ще в XI в. Відповідно основна частина сучасної України в питанні грошового обігу ділилася на три сфери впливу - монголо-татарську, литовську і польську. На південних землях України, що ввійшли до складу Золотої Орди, в обігу були джучидські срібні дирхеми і мідні пули, що надходили з районів Волги або чеканилися на монетних дворах Криму. У північних і центральних районах України, що ввійшли до складу Литовського князівства, для платежів використовувалася литовська монета. А в сучасній Західній Україні, що потрапила під вплив Польського королівства, оберталася польська монета. Власне карбування монет у цей період здійснювало місто Львів, а також Київ у роки правління князя Володимира Ольгердовича і Волинське князівство під час правління Федора Любартовича.

XV - XVI в.в.

На руїнах Золотої Орди на півдні України виникло Кримське ханство, що стало чеканити власну монету від імені ханів династії Гірейів. У середині XV в. у Криму утворилося автономне генуезько-татарське місто Кафа (сучас. Феодосія), що також випускало свої срібні і мідні монети. Місто Аспрокастро (сучас. Белгород-Дністровський на Одещині), що потрапив під вплив Молдавського князівства, випускає мідну монету і надчеканює срібні золотоординські дирхеми. Молдавські монети мають широке хождення в південно-західних землях України. Після захоплення турками Константинополя і падіння Візантійської імперії в середині XV в. на українську територію починають проникати турецькі монети.

XVII - кінець XVIII в.в.

На всій території сучасної України дуже велике поширення мали монети Речі Посполитої, а також її васалів та інших європейських держав - Сілезії, Риги, Данцига, Чехії, Угорщини, Швеції. З другої половини XVII в. на Лівобережну Україну у великій кількості стали проникати срібні копійки Московської держави, а також "ефимки" - європейські талери, надчеканені в Москві. У XVIII в. у Лівобережній Україні російська монета стала пануючою. На півдні України, як і раніше, обертуються монети Кримського ханства й Османської імперії аж до кінця XVIII в., коли Росія цілком звільнила від турок південь України і перестало існувати Кримське ханство.

Російсько - радянський період

Кінець XVIII - XIX в.в.

До кінця XVIII в. практично на всій території України оберталися монети Російської імперії, а також у незначних кількостях монети Польщі, велика частина якої була приєднана до імперії. У невеликих кількостях сюди стали проникати монети держав тимчасово або постійно включених до складу Російської імперії: Східна Прусія, Лівонія, Молдавія-Валахія, Фінляндія, Грузія й інші. У західних землях України, включених до складу Австро-Угорської імперії, були в обігу, в основному, австрійські та угорські монети. На початку XVIII в. у фортеці західно-українського міста Мукачеве, що стало центром повстання князя Ракоци, чеканилися монети повсталих угорців та українців.

XX в.в.

В роки I-ї Світової війни на території України, крім російських і австро-угорських монет, мали частковий обіг монети Німецької імперії, а також тимчасові гроші і металеві бони, випущені для окупованих територій. У 1918 - 1920 р.р. Україна, що проголосила свою незалежність, встигла зробити декілька випусків власних паперових грошей, але до карбування монет справа не дійшла. З 1922 р. Україна входила до складу СРСР і на всій її території винятковий обіг мали загальнодержавні радянські монети - регулярно обігу та комеморативні. У перші післяреволюційні роки в зв'язку із сильною інфляцією окремі українські установи випускали грошові сурогати - металеві бони, що мали обмежене застосування. В роки II-ї Світової війни і тимчасової окупації України на її окремих територіях були в обігу обіг німецькі, румунські, угорські гроші.

Незалежний період

із 1991 р.

В серпні 1991 р. Україна стала новою незалежною європейською державою з населенням понад 50 млн. чоловік. Як і її історична попередниця Київська Русь, що ще в X - XI в.в. задекларувала свій суверенітет цивілізованому християнському світу власними монетами, Україна з 1995 року чеканить свою монету. Її перша ювілейна монета, що надійшла в обіг 7 травня 1995 р., була присвячена 50-річчю Перемоги у Великій Вітчизняній війні. Як і перші златники і срібники, викарбувані в часи князів Володимира Великого і Ярослава Мудрого, українські монети несуть на собі древній герб-тризуб Київської Русі. У 1996 р. в Україні була проведена грошова реформа й в обіг була введена нова національна валюта з традиційною назвою - гривня. Наступний 1997 р. ознаменувався введенням в обіг перших українських золотих монет. У тому ж році був відкритий новий київський Монетний двір, що на базі сучасних технологій чеканить пам'ятні та ювілейні монети з золота, срібла й інших металів, а також монети для регулярного обігу, медалі, державні нагороди.

Весільне фото Хівренко Аким
і Олександр с.Тарасівка XX
століття 20 роки від
Ліпінського Яна Романовича

ДУКАЧІ

Сім'я Штепанів: Радіон,
його дружина Марія,
сестра Мотрона (в
заміжжі Струбчевська).
Катеринопіль. Початок 20-х
років XX ст.

Фото 1907. Рід Шеченка по братові Микиті.
Зліва направо Тряд — Тимофій Петрович Шеченко, його дружина
Ганна Федотівна, Тимофій Петрович, його дружина Пріська, 2
ряд — сидять Палажка — теща Петра Микитовича, Петро
Микитович — батько, Оксана дружини Петра Микитовича, 3-й
ряд — Марія Петрівна, Олена Петрівна дочки Петра Микитовича.

Наша книгарня

Легенди про таємниці скарбів передаються з покоління в покоління. Особливо багато їх на Україні. Скарби знаходять і тепер. Як правило, це глечик або горщик з одним-двома десятками зіпсованих часом монет. Вартість його мізерна, але для науки скарб має величезне значення, як свідок історії. Про все це оповідає брошура нумізмата М. Ф. Котляра.

Читач побуває у творчій лабораторії нумізмата-дослідника, пізнає методику його роботи, дізнається ким, як і навіщо закопувалися скарби, для чого вивчають їх учені. Автор розглядає гіпотези про карбування монет Богданом Хмельницьким і Петром Дорошенком.

Пропонується широкому загалові читачів.

ББК 63.4 (2Ук) К85

С. Д. Крыжицкий, С. Б. Буйских, В. М. Отрешко. Античные поселения Нижнего Побужья (археологическая карта) / АН УССР. Ин-т археологии; Отв. ред. А. С. Русаева.— Киев : Наук, думка, 1990 — 136 с. ISBN 5-12-001809-2

В монографии впервые в историографии собраны и систематизированы в виде аннотированной карты данные более чем 300 античных сельских поселений Нижнего Побужья VI в. до н. э.— III в. н. э. Картографированием памятников установлены границы хоры Ольвии, периодизация основных этапов ее жизни, прослежена динамика расселения в архаическое, классико-эллинистическое и римское время. Книга снабжена картами, сводными таблицами, палеозоологическими и палеоботаническими определениями.

Для историков, археологов, краеведов, преподавателей и студентов вузов.

АНТИЧНЫЕ
ПОСЕЛЕНИЯ
НИЖНЕГО
ПОБУЖЬЯ
(АРХЕОЛОГИЧЕСКАЯ
КАРТА)

М.М. МАКСИМОВ

ОЧЕРК
О ЗОЛОТЕ

УДК 546.59(023.11)

Максимов М. М. Очерк о золоте. М., «Недра», 1977. 128 с.

В книге отражена история открытия и эксплуатации месторождений золота. Рассказано о чеканке монет из этого металла, а также об использовании его в качестве платежного средства.

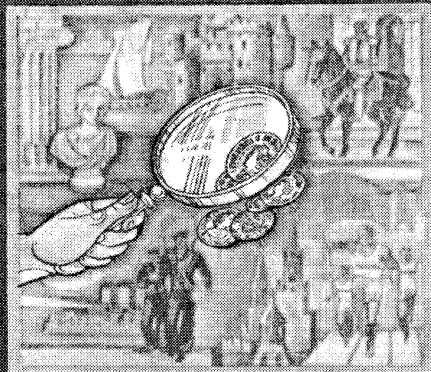
Материал изложен в популярной форме, он сопровождается фотографиями редких и уникальных монет.

Книга рассчитана на геологов, историков, нумизматов, а также на широкий круг читателей.

Наша книгарня

Г. А. Федоров-Давыдов

Ученые
для
школьниковМонеты
рассказывают

Федоров-Давыдов Г. А.

Монеты рассказывают.— М.: Педагогика, 1981.— 112 с, ил.— (Б-чка Детской энциклопедии «Ученые — школьнику»).

Книга доктора исторических наук Г. А. Федорова-Давыдова посвящена нумизматике — науке, имеющей важное значение для раскрытия тайн прошлого, для изучения хозяйства, торговли, истории человечества. Она знакомит с историей нумизматики, с ее основными понятиями и методами.

Читатель найдет в книге рассказы о монетах Древней Греции и Рима, арабского Востока и Византии, средневековой Европы, о деньгах и монетах недавнего прошлого и современных, о советских деньгах и монетах.

Книга адресована школьникам среднего и старшего возраста.

Равдина Т. В.

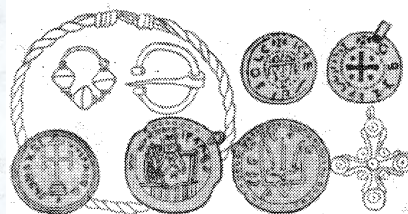
Погребения X—XI вв. с монетами на территории древней Руси: Каталог. - М.: Наука, 1988. - 152 с; ил. ISBN 5-02-009409-9

В каталоге по публикациям, отчетам о раскопках и музейным коллекциям собраны сведения о погребениях X—XI вв. на территории древней Руси, в которых найдены монеты. Благодаря монетным находкам, более 500 памятников получают надежные даты. Т. В. Равдина проделала скрупулезную работу по выверке многочисленных архивных и литературных данных. Для археологов, историков, нумизматов.

Т. В. Равдина

ПОГРЕБЕНИЯ X-XI вв. С МОНЕТАМИ на территории Древней Руси

Каталог

• Наука •

СКАРБИ ЧЕРКАЩИНІ

Шостопал Анатолій Васильович

СКАРБИ ЧЕРКАЩИНІ/Упоряд. А. В. Шостопал. — Черкаси: Вид. Андрощук П.С., 2007. — 120 с.

В даній книзі зроблено нарис про грошовий обіг на території Черкаської області з античних часів і до XIX ст. та подана топографія монетних знахідок на Черкащині. В таблицях зображені монети, які зустрічаються в нашому краї. Більшість з них - це місцеві знахідки.

Книга буде корисною для студентів, вчителів, учнів, усіх небайдужих до історії рідного краю.

Рецензенти:

Кандидат історичних наук, доцент Голиш Г.М. Кандидат історичних наук, доцент Вовк Ю.І.

*Vivos voco,
mortuos plango,
fulgura frango.*

*Живих кличу,
мертвих оплакую,
блискавки ламаю.*

Напис на дзвоні

Немає людини,
щоб була б як острів,
сама по собі,
Кожна людина —
грудка землі,
часточка суходолу;
І якщо море змиє
хоч би скалку материка,
поменшає Європа,
І те саме буде,
якщо змиє
мис або оселю
друга твого,
а чи твою власну,
Від смерті кожної людини
малію і я,
бо я єдиний
з усім людством;
Тому ніколи не питай,
по кому б'є дзвін —
він по тобі.

Джон Донн, англ. поет
кінця 16-початку 17 ст.

Паризький монетний двір. Один майстер обрізає ножицями кружочки, другий виготовляє листи срібла, третій чеканить. За великим столом скарбник веде облік виготовлених монет. Поряд з ним - терези, перед ним - велика книга для запису видатків і прибутків. Ножиці, малотки і штемпелі — ось і вся примітивна техніка середньовічного монетного двору.

З гравюри XV століття.

Звенигородка 2010